

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра психології та
соціальної роботи

КУРСОВА РОБОТА
на тему:
«ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ТА ЇХ РОЗВИТОК У МОЛОДШОМУ
ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ»

Виконала:

студентка групи ПС-21

Чіпак Олена Ігорівна

Перевірив:

к.психол.н., доцент

Гірняк А.Н.

Тернопіль – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	6
1.1. Поняття творчих здібностей і обдарованості за підходами вітчизняних та зарубіжних науковців.....	6
1.2. Види та прояви творчих здібностей.....	9
Висновок до розділу 1	12
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	13
2.1. Змістовна характеристика творчих здібностей молодших школярів.....	13
2.2. Особливості розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці ..	18
2.3. Емпіричне дослідження творчих здібностей молодших школярів.....	22
Висновок до розділу 2	34
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Відродження та розвиток суспільства України значною мірою залежить від творчості, активності та ініціативи його членів. Соціальна практика вимагає все більшої кількості людей, які творчо мислять, здатні створювати матеріальну й духовну культуру, пропонувати нові ідеї, винаходи, технології. Тому серед усіх психолого–педагогічних проблем найактуальнішою є організація процесу розвитку здібностей особистості. Виховання обдарованих дітей є одним із найактуальніших завдань сучасності.

Актуальність дослідження зумовлена не тільки соціальною значущістю його проблематики, а й самою логікою розвитку досліджень у галузі психології творчості та обдарованості, представниками якої виявлено системність детермінації творчих здібностей (О.Матюшкін, О.Кульчицька, М.Смульсон), визначено структурні компоненти (В.Давидов, С.Максименко, В.Моляко), досліджено параметри креативного середовища як чинника творчих здібностей (В.Дружинін, А.Коваленко, Д.Леонтєв, Я.Пономарьов), що сформувало умови для визначення системотвірних характеристик обдарованої особистості.

Вибір в якості об'єкта дослідження універсальних особистісних характеристик творчої особистості зумовлений тим, що становлення творчої обдарованості, як і виявлення структурних компонентів творчих здібностей, відбувається саме в молодшому шкільному віці (Р.Пономарьова, М.Смульсон).

На думку багатьох вчених, в молодшому шкільному віці закладається творчий «фундамент» майбутньої особистості, виникають креативні якості, які в майбутньому визначатимуть «обличчя» людини, формуються навички творчої діяльності та креативне ставлення світу й самого себе. Вступаючи в життя, оволодіваючи різними видами творчої діяльності, дитина набуває творчо–креативних умінь, а також розвиває творчі якості особистості.

Об'єкт дослідження – творчі здібності як психологічний феномен.

Предмет дослідження – особливості творчих здібностей у молодшому шкільному віці.

Мета дослідження – розкрити особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів через теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати поняття творчих здібностей і обдарованості за підходами вітчизняних та зарубіжних науковців.
2. Визначити види та прояви творчих здібностей.
3. Дати змістовну характеристику творчих здібностей молодших школярів
4. Описати особливості розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці.
5. Обґрунтувати шляхи дослідження творчих здібностей молодших школярів.
6. Розробити методичні рекомендації вчителям щодо створення сприятливих педагогічних умов для розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Методи дослідження: аналіз, синтез, класифікація, систематизація даних науково–психологічної літератури; теоретичне узагальнення.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Поняття творчих здібностей і обдарованості за підходами вітчизняних та зарубіжних науковців

Наукове осмислення сутності творчого розвитку особистості пов'язане з аналізом філософських (Г.Гегель, І.Кант, Г.Сковорода, І.Франко) і психологічних (М.Бахтін, Д.Богоявленська, Л.Виготський, Я.Пономарьов та ін.) підходів до трактування цього феномена, як продуктивної людської діяльності, здатної породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності і спрямованої на самовираження і самоактуалізацію особистості [9, с. 13].

У філософських працях (Г.Гегель, І.Кант, Л.Фейєрбах та ін.) на перше місце ставиться категорія розвитку – поетапного руху особистості у напрямі кількісних змін у якісні. Це розширює категорію «творчість» в аспектах активності індивіда – утвердження, формування, відтворення і розвитку [12].

У контексті наукового вивчення, аналіз науково-психологічних теорій творчої діяльності вітчизняних (В.Андреев, О.Лук, О.Матюшкін, В.Моляко, Я.Пономарьов, В.Роменець) і зарубіжних вчених (Ф.Беррон, Дж.Брунер, Дж.Гілфорд, П.Торренс) дав змогу трактувати цю категорію як процес формування особистості, спрямований на збагачення образно–асоціативного мислення, уяви, фантазії, емоційності, пізнання, практично–дієвого фонду та креативності, яка є особистісним утворенням, що є базою для творчості і творчої діяльності і творчої діяльності у її процесуальному та результативному аспектах. На цій підставі сформульовано тлумачення категорію «творчий розвиток» – це динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю [23, с. 9].

Творчість особистості дитини молодшого шкільного віку пов'язана з її творчими здібностями. Проблема творчих здібностей особистості розглядається

науковцями з різних наукових підходів: діяльнісного (О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, В. Моляко), функціонального (В.Крутецький), суб'єктного (В.Пономарьов, В.Моляко, С. Сисоєва) і когнітивного (Ф. Баррон, Дж.Гілфорд, Е.Торренс). Фундаментальну розробку проблема здібностей особистості одержала в працях С.Рубінштейна, насамперед у плані розвитку, формування здібностей, а пізніше – у плані виявлення їхньої психологічної структури.

Природа здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку трактується з точки зору діяльнісного, функціонально–генетичного і суб'єктного підходів. Представники діяльнісного підходу (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.) розглядають здібності особистості як властивості чи особливості, що зумовлюють успішність виконання діяльності [4, 19]. Вчені – представники функціонально–генетичного підходу (Є. Ільїн, Б. Русалов та ін.) розглядають здібності з точки зору функціональних систем, а генезис здібностей особистості – з точки зору спадковості [22, с. 37].

Особливість суб'єктного підходу (Т. Артем'єва, С. Науменко, М.Холодна та ін.) полягає в тому, що творчі здібності особистості дитини молодшого шкільного віку розглядаються не як ізольована, відносно самостійна якість, а як істотно необхідна складова життєдіяльності [1, с. 8]. За таких умов якісні відмінності є наслідком певної динаміки життєдіяльності особистості дитини молодшого шкільного віку – від життєвих орієнтирів і цінностей до вирішення практичних завдань (навчальних, соціальних тощо).

Зарубіжні підходи до вивчення творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку розглядаються переважно як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж. Гілфорд, Ф. Баррон, Д. Заррінгтон, М. Уаллах, Е. Торренс) [10]. Категорію «креативність» – це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. При цьому критеріями творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку є швидкість, оригінальність, гнучкість, усвідомленість, фантастичність, прагнення до новизни.

Водночас на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Андреев, А. Богоявленська, В. Дружинін, В. Моляко, Я. Пономарьов та інші) підкреслимо, що прояв і становлення творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку є невіддільними від розвитку інших ознак, серед яких виділяють: сміливість, незалежність суджень, чутливість до нового та незвичного, високу толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, схильність до самоактуалізації.

Більшість вчених (Д. Богоявленська, Н. Кичук, С. Сисоєва, Н. Кузьміна, В. Андреев) розглядають творчі здібності особистості дитини молодшого шкільного віку як індивідуально–психологічні якості, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання і не зводяться тільки до знань, умінь та навичок, які вона має. Творчі здібності пов'язані зі створенням оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності.

В. Андреев визначає творчі здібності особистості дитини молодшого шкільного віку як синтез властивостей, які характеризують їх у відповідності до вимог певного виду навчально–творчої діяльності і обумовлюють рівень її результативності [23, с. 7]. В. Моляко зазначає, що здібності – це тісне поєднання задатків, постійний розвиток у діяльності і їх проникнення до ядра структури особистості. Компонентами структури є: біофізіологічні (задатки); сенсорно–перцептивні; інтелектуальні й розумові можливості; емоційно–вольові чинники; високий рівень створення нових образів, фантазія, уява [20].

У сучасній літературі компонентний склад творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку тлумачиться неоднозначно. Дослідники виділяють різні складові творчих здібностей особистості. Вчений О. Лук розподілив творчі здібності на три групи: зв'язані з мотивацією (інтереси і схильності); з темпераментом (емоційність); розумовими здібностями [10, с. 216]. В. Андреев пропонує модель творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку: мотиваційно–творча активність (допитливість, творчий інтерес); інтелектуально–логічні здібності (здатність

виділяти головне, описувати явище, порівнювати); інтелектуально–евристичні (здатність фантазувати, генерувати ідеї, критично мислити) [23, с. 8].

Науковцями обґрунтована необхідність формування здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку у процесі навчання, виховання і розвитку. При цьому їхній розвиток відбувається ефективніше за умови врахування як генетичних передумов, так і соціокультурних впливів середовища. Загальновизнаним є положення про те, що «здібності формуються в діяльності» [29, с. 127], проте у сучасних наукових вивченнях [1; 4; 10; 13 та ін.] значна увага приділяється особливостям психічної організації суб'єкта, тобто потенційним резервам особистості, від яких залежать творчі досягнення.

На підставі проаналізованих пошукувань можна стверджувати, що здібності – це стійкі індивідуально–психологічні властивості особистості, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Задатки як анатомо–фізіологічні особливості нервової системи дитини молодшого шкільного віку є природною основою функціонування здібностей особистості, але з категорією «здібності» не ототожнюються. Синтез понять «здібності» і «творчість» зумовив робоче визначення творчих здібностей особистості як комплексу індивідуально–науково-психологічних властивостей, що є суб'єктивними умовами успішного виконання творчої діяльності. Аналіз дозволив визначити розуміння інтегративного характеру творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку, в якому переплітаються мотиваційні, когнітивні, евристичні, операційні чинники.

1.2. Види та прояви творчих здібностей

На сучасному етапі розвитку психологічної науки творчість дитини молодшого шкільного віку розглядається як продуктивна діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності, як діяльність, спрямована на самовираження і само-актуалізацію особистості, як взаємодія – джерело розвитку тощо.

Я. Пономарьов виділяє типи спроб побудови теорії творчої діяльності: філософські, психологічні, інтуїтивні. Вчений установив зв'язки творчості і творчої діяльності із психічними якостями особистості, проаналізував структуру її психічного механізму та визначив цей феномен як «механізм розвитку» [23, с. 216]. Л. Виготський доводить, що творчість – діяльність індивіда, спрямована на створення нового: речей зовнішнього світу, умовиводів або почуттів, властивих людині [13, с. 193].

Сучасний стан наукового вивчення творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку охарактеризовано як процес зближення підходів: процесуального (наукового вивчення фаз, станів, стадій та результатів перетворення предмета творчості і творчої діяльності) та особистісного (наукового вивчення суб'єкта творчої діяльності – його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів) [16, с. 20].

Найбільш ефективним є системний, інтегративний особистісний підхід, який висвітлюється у наукових працях з проблеми творчості і творчої діяльності в системі навчально–виховного процесу в школі. Сучасний стан вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку вказує на необхідність синтезу поглядів на детермінацію творчості і творчої діяльності не тільки теоретичними, а й емпіричними методами.

Слід розрізняти обдарованість і прискорення темпів розвитку дитини молодшого шкільного віку, яке може виявитися тимчасовим. Така «талановитість» швидко згасає, оскільки відсутній прояв творчого компонента. Іноді дитина молодшого шкільного віку є носієм «прихованої обдарованості» (відсутність яскравих ознак талановитості), що може бути спричинене негативним ставленням дорослих до успіхів дитини молодшого шкільного віку або її побоюванням бути неправильно зрозумілою. Тому в дитинстві складно спрогнозувати талановитість, оскільки ознаки обдарованості можуть насправді бути ознаками швидкого темпу розвитку дитини.

У результаті пошукувань науковців-психологів під керівництвом Л. Венгер зафіксовано такі здібності обдарованих дітей молодшого шкільного віку: розвиток децентрації (здатності змінювати власну думку при вирішенні

завдань, уміння ставити себе на місце іншої індивіда під час спілкування); уміння самостійно аналізувати ситуацію (виявляти наочні засоби, істотні для вирішення завдань); розвиток задумів (уміння створювати ідею майбутнього продукту і план її реалізації) [25, с. 13–14]. Ці ідеї дослідники реалізували у програмах навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Американські психологи під керівництвом М. Карне головними вважають такі показники творчості і обдарованості дитини молодшого шкільного віку:

1. Інтелектуальна обдарованість (виявляється у допитливості, спостережливості, точному мисленні, винятковій пам'яті, потязі до нового, глибині занурення дитини молодшого шкільного віку у справу).

2. Обдарованість дитини молодшого шкільного віку у сфері академічних досягнень – у читанні: надає йому перевагу серед інших видів діяльності; швидко і надовго запам'ятовує прочитане; володіє великим словниковим запасом; використовує складні синтаксичні конструкції; цікавиться написанням букв і слів. У математиці: виявляє інтерес до лічби, вимірювання, зважування, упорядкування предметів; запам'ятовує математичні знаки, цифри, символи; легко виконує арифметичні дії; застосовує математичні уміння і терміни до ситуацій, що не стосуються безпосередньо математики. У природничих науках: виявляє інтерес до світу; цікавиться походженням та призначенням предметів і явищ; уважна до явищ природи, намагається експериментувати.

3. Творча обдарованість. Дитина молодшого шкільного віку допитлива, самостійна, незалежна у міркуваннях; виявляє здатність глибоко занурюватись у справу, що її цікавить, та домагатися значної продуктивності діяльності; у заняттях та іграх схильна до точності дій, завершеності; легко змінює способи поведінки і діяльності в обставинах, що змінюються.

4. Обдарованість у сфері спілкування. Дитина молодшого шкільного віку виявляє лідерські нахили, здатність до гнучкого спілкування, впевненість у собі; ініціативна, бере на себе відповідальність за інших [10].

У психодіагностиці творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку визначають роботи Дж.Гілфорда, який виділив два типи мислення: конвергентне (послідовне, логічне, односпрямоване) і дивергентне

(альтернативне, яке відходить від логіки, варіативне рішення проблем, що характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю). Оригінальність, швидкість, гнучкість і точність – головні якості, що характеризують дивергентне мислення.

Аналіз вітчизняних (В.Алексєєва, Л.Виготський, М.Ростовцев, П.Сакуліна та ін.) і зарубіжних (Р.Арнхейм, Е.Геккель, Г.Рід, З.Фрейд та ін.) підходів щодо природи творчих здібностей особистості дав змогу зробити важливий висновок, що творчість дитини молодшого шкільного віку потрібно розвивати на основі репродуктивної і продуктивної діяльності як найдоступнішого прояву активності з метою самовираження.

Висновок до розділу 1

Творчі здібності дитини молодшого шкільного віку є складною категорією. Рівень їх розвитку необхідно визначати загальними критеріями спрямованості на творчість, почуттям новизни, критичності й гнучкості мислення, здатністю перетворювати структуру об'єкта, здатністю фантазувати, генерувати ідеї, аналізувати, порівнювати. Рівень творчої та обдарованої особистості характеризується: самостійністю, гнучкістю, винахідливістю, глибиною думки, дотепністю, кмітливістю. Головною ознакою творчої та обдарованої особистості вважаються індивідуально–психологічні особливості, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Проблема творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку розглядається науковцями з різних науково-психологічних підходів: діяльнісного, функціонально–генетичного, суб'єктного і когнітивного. Представники діяльнісного підходу розглядають здібності як властивості чи особливості особистості, що зумовлюють успішність виконання діяльності. Представники функціонально–генетичного підходу розглядають здібності з точки зору функціональних систем, а генезис здібностей – з точки зору спадковості. Особливість суб'єктного підходу полягає в тому, що творчі здібності розглядаються не як ізольована, відносно самостійна якість індивіда, а як істотно необхідна складова її життєдіяльності.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Змістовна характеристика творчих здібностей молодших школярів

Психічний і особистісний розвиток дитини молодшого шкільного віку зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчанням у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчальна (тобто цілеспрямована діяльність, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками), основою якої є пізнавальний інтерес (виразна інтелектуальна спрямованість на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій) і нова соціальна позиція.

Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини молодшого шкільного віку. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості молодшого шкільного віку. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Дитина молодшого шкільного віку починає усвідомлювати, що вона виконує суспільно важливу діяльність – вчиться – і значущість цієї діяльності оцінюють люди, які оточують її [10, с. 142].

Навчальна діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. Діти молодшого шкільного віку спершу надають перевагу навчанню як суспільно корисній діяльності взагалі, потім їх приваблюють окремі види навчальної роботи (читання, письмо, малювання), пізніше починають самостійно перетворювати конкретно–практичні завдання на навчально–теоретичні, цікавлячись внутрішнім змістом навчальної діяльності.

Становлення і розвиток особистості у молодшому шкільному віці охоплює такі фази, як адаптація (приспосовування до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників). В процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організовувати навчальну діяльність, рефлексія [25, с. 49].

У ряді пошукувань (Д. Богоявленська, Л. Виготський, Ю.Гільбух, Л. Лозова) показано, що саме молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку дітей, їхніх здібностей до творчості. В цей період розвиваються уява, дар фантазувати, творчо мислити, критично оцінювати діяльність. Зовнішні ознаки творчого розвитку різноманітні: у дитинстві вони, перш за все, виявляються в ранньому мовному й інтелектуальному розвитку, захопленні якою–небудь діяльністю (музикою, малюванням, читанням тощо), в допитливості та підвищеній дослідницькій активності [11, с. 10].

При цьому, показниками творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку у навчанні є:

- наявність у творчій діяльності ціннісних життєвих орієнтирів, соціальної спрямованості особистості на засвоєння знань, умінь, навичок;
- потреба в знаннях;
- інтерес до самого процесу освіти, самостійність, відповідальність, творчий підхід до розв'язання завдань, володіння засобами творчої діяльності, уміння самостійно мислити, виділяти головне, аналізувати, складати план;
- прагнення знайти «свій» підхід до нового завдання, проявляти ініціативу в процесі навчання;
- прагнення до поглиблення і розширення знань та способів їх засвоєння, використання додаткових джерел інформації, самоосвіта;
- уміння застосовувати на практиці засвоєні знання для рішення поставленого завдання й одержання нових знань; бажання ділитися своїми знаннями і досвідом з іншими учнями, допомагати їм в організації власної творчої діяльності; активна участь у позаурочній творчій діяльності [4, с. 21].

Можна визначити такі специфічні особливості творчих здібностей особистості дітей молодшого шкільного віку:

- висока пізнавальна активність;
- допитливість, прагнення створити нове;
- самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень;
- швидкість засвоєння нової інформації, висока швидкість перебігу розумових процесів;
- схильність до широкодіапазонного використання своїх знань, швидке опанування уміннями, навичками, прийомами;
- фантазування, схильність до творчої інтерпретації [19, с. 29–30].

Як стверджують дослідники творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку [8; 17], обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися [30, с. 132–133].

Обдарованими можна вважати дітей молодшого шкільного віку, якщо вони:

1. Часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку.
2. У них хороша пам'ять, яка базується на ранньому мовленні.
3. Рано починають класифікувати і диференціювати інформацію, що надходить до них.

4. Із задоволенням захоплюються колекціонуванням, при цьому мета – не приведення колекції в ідеальний і постійний порядок, а реорганізація, систематизація її на нових підставах.

5. Мають великий словниковий запас. Із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують нові слова і категорію.

6. Можуть займатися кількома справами відразу, наприклад, стежити за двома чи більше подіями, що відбуваються навколо них.

7. Дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять ніяких обмежень своїх досліджень.

8. У ранньому віці здатні простежувати причинно–наслідкові зв'язки, робити правильні висновки.

9. Можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально «занурюються» в своє заняття, якщо воно їм цікаве.

10. Мають сильно розвинуте почуття гумору.

11. Постійно намагаються вирішувати проблеми, які поки не під силу.

12. Відзначаються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно.

13. Часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію [7, с. 9–10].

Складові творчих здібностей особистості дітей молодшого шкільного віку у навчально–виховному процесі початкової школи такі:

– допитливість, творча зацікавленість дітей молодшого шкільного віку характеризують стійку потребу особистості в знаннях, в оволодінні новими способами діяльності, виявляється в цікавості розуму, прагненні глибше пізнати те, що спостерігається або аналізується, а також у постановці питань;

– почуття захопленості, емоційний підйом, радість відкриття, винаходи дітей молодшого шкільного віку характеризують найбільш типові емоційні надбання у творчій діяльності;

– прагнення до творчих досягнень дітей молодшого шкільного віку виявляється в прагненні особистості щонайкраще виконати творче завдання у кожній новій ситуації, це прагнення не зупинятися на досягнутому, а йти далі;

– прагнення до лідерства виявляється у творчій діяльності дітей молодшого шкільного віку, в ініціативі та прагненні особистості виконувати роль керівника (організувати, підкорити собі інших, розподілити обов'язки, надати взаємодопомогу тощо) у процесі колективних видів діяльності;

– прагнення до одержання високої оцінки своєї роботи, визнання успіху дітей молодшого шкільного віку у творчій діяльності характеризується ступенем значущості для особистості оцінки результату;

– почуття обов'язку, відповідальності під час виконання творчих завдань дітей молодшого шкільного віку характеризується тим, наскільки учень здатний ефективно розв'язати протиріччя між особистими й суспільними інтересами і який ступінь домінування суспільних інтересів над особистими;

– особисту значущість творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку характеризують спрямованість учня, його установки, місце творчої діяльності в системі ціннісних орієнтацій особистості;

– прагнення до самоосвіти, саморозвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку характеризуються сукупністю внутрішніх спонукань, установок, спрямованих на зміну, розвиток творчих здібностей на основі цілеспрямованої, самокерованої діяльності [12, с. 218-219].

Обдаровані молодші школярі значно випереджають однолітків за темпами розвитку і мають високий інтелектуальний потенціал, проявляють високі здібності в навчанні та в різних спеціальних видах діяльності. У цьому віці виявляється спеціальна обдарованість, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Як правило, їх класифікують на такі групи:

— математичні здібності дітей молодшого шкільного віку (здатність до сприймання, осмислення та зберігання математичної інформації, математична спрямованість розуму — інтерес до чисел і дій з ними, прагнення до математичного пошуку);

— конструктивно–технічні здібності дітей молодшого шкільного віку (технічне мислення, яскрава просторова уява, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові);

— загальні художні здібності дітей молодшого шкільного віку (здатність до різних видів художньо–творчої діяльності: художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція);

— музичні здібності дітей молодшого шкільного віку (музично–ритмічне чуття, музична пам'ять, здатність сприймати музику як форму вираження змісту);

— літературні здібності дітей молодшого шкільного віку (образність і виразність мовлення, інтерес до художнього вираження думки, емоційність, творча уява, здатність до мовного вираження душевного стану індивіда);

— здібності до зображувальної діяльності дітей молодшого шкільного віку (здатність правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньова чутливість, здатність відчувати і передавати виражальну функцію кольору, розвинута уява і пам'ять) [30, с. 136–137].

Обдарованість дитини молодшого шкільного віку іноді важко відрізнити від наочності, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до її розвитку. Це особливо яскраво виявляється при порівнянні рівня розвитку дітей молодшого шкільного віку із сімей з високим соціальним та освітнім статусом і дітей з родин, де не приділяють належної уваги розвитку дитини.

2.2. Особливості розвитку творчих здібностей особистості

у молодшому шкільному віці

Креативом, як і інтелектуалом, не народжуються. Все залежить від того, які можливості надає оточення дитині молодшого шкільного віку для реалізації природного потенціалу. Тому, щоб зрозуміти, як розвивається творча діяльність, необхідно оцінити не стільки базовий рівень інтелекту, скільки особистість та умови її розвитку. Креативи еkleктичні, допитливі, прагнуть об'єднати дані з різних сфер. Їх світосприйняття постійно оновлюється. Найчастіше вони зберігають дитячу здатність до здивування й захоплення.

Ґрунтуючись на вченні Д. Богоявленської та А.Матюшкіна, згідно яких творчість можна визначити як вихід за межі (наявної ситуації чи знань), можна стверджувати, що креативність як глибинна властивість особистості дітей молодшого шкільного віку виражається в оригінальній постановці проблеми, наповненій особистісним смислом. Тому слід здійснювати на дітей молодшого шкільного віку системні непрямі впливи, а таким вимогам відповідає вплив через комплекс умов мікросередовища [26, с. 14].

Обдарованість дитини молодшого шкільного віку може розвиватися за сприятливих умов (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини молодшого шкільного віку). Розвитку творчості дитини молодшого шкільного віку сприяє допомога дорослих, багате культурне середовище, послідовна і цілеспрямована індивідуальна програма [1, с. 10].

У вихованні обдарованих дітей молодшого шкільного віку важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їх гармонійного розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. За словами американського психолога Н. Роджерс, «творчість дитини – молодшого школяра стимулюють психологічна безпека, безоцінне прийняття особистості, атмосфера відкритості, надання їй права на свободу і самостійність» [11, с. 11].

Категорія «творчий розвиток» є підґрунтям для генерування ідеї щодо виключної ролі навчання у творчому розвитку особистості молодшого школяра. На цій основі в учнів молодшого шкільного віку формується емоційність: відчуття форми, прекрасного, гармонії, естетичні почуття насолоди, задоволення, радощі та творчої діяльності; пізнання: розуміння і знання явищ та процесів природи, дійсності і праці, активізація логічного, абстрактного, художнього мислення, збагачення уяви, фантазії, підсилення інтуїції; мотивація: збудження інтересу до знань і набуття навичок творчої діяльності, активізація конструктивної діяльності, результати якої мають характеристики новизни й оригінальності [7, с. 26].

Для дитини молодшого шкільного віку характерні чотири основні види діяльності: навчання, спілкування, гра і праця, які виконують специфічні функції в його розвитку. Головний напрям стимулювання розвитку творчих

здібностей особистості дітей молодшого шкільного віку в грі – вироблення установки на пошук не одного, а декількох способів ігрової дії (операцій), формування досвіду зміни наочних умов, якими визначається ігрова ситуація. Знання педагогом ефективних технологій створення і проведення дидактичних ігор – одна з умов його успіху в організації творчої діяльності учнів молодшого шкільного віку [28, с. 126; 30а].

Основна увага вчителя має бути спрямована не на результат засвоєння знань, а на досягнення нової інформації. Кожна дитина молодшого шкільного віку спроможна створювати нове на суб'єктивному рівні. Необхідно так організувати навчальний процес, щоб діти молодшого шкільного віку самі відкривали для себе нове (правило, закономірність, властивість тощо), доводячи висунуті гіпотези, активно спілкуючись між собою і вчителем.

Нові умови потребують не просто спостереження за проявами творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку, а створення оптимальних умов для творчого розвитку. Для цього необхідна наукова база, котра дозволила б учителям здійснювати такий складний процес на достатньому рівні. Тому організація навчального процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку, передбачає цілеспрямоване, обґрунтоване конструювання змісту учіння, методів стимулювання творчої навчальної діяльності учнів 1-4 класів.

Правильний вибір методу, що враховує особливості дитини молодшого шкільного віку, забезпечить успішність діяльності. Найбільш результативними по співвідношенню відтворюючої і творчої діяльності вважаються частково-пошуковий, дослідницький метод і проблемного викладу (на відміну від пояснювально-ілюстративного методу з освоєння готових знань, репродуктивного методу по відтворенню певних способів діяльності) [4, с. 83].

Евристичний метод поєднує елементи творчої і відтворюючої діяльності. Ці методи забезпечують засвоєння дітьми молодшого шкільного віку досвіду творчої діяльності. В наукових вивченнях О. Леонтєва, Г. Костюка, Л. Анцифорової, О. Матюшкіна встановлено, що проблемне навчання є одним із найбільш ефективних шляхів розвитку творчих здібностей особистості учнів

молодшого шкільного віку. Центральною ланкою є проблемна ситуація, яка викликає пізнавальну потребу у дітей молодшого шкільного віку, забезпечує необхідну спрямованість думок [28, с. 218].

Наукового вивчення науковців-психологів свідчать, що продуктивному творчому розвитку дітей молодшого шкільного віку сприяє оволодіння спеціальними прийомами: виокремлення протилежних властивостей, пошук аналогій, асоціювання понять, постановка запитань, генерування ідей, зміна альтернативи, комбінування. Застосування універсальних методів розвитку творчих здібностей особистості дає змогу підвищити ефективність навчально-виховного процесу. Методи мозкового штурму, пошуку альтернатив рішення проблеми, моделювання, наукового вивчення задачі мають спрямованість на розвиток критичності, гнучкості, глибини, наполегливості, незалежності мислення дітей молодшого шкільного віку, їх уяви [30, с. 140].

М. Скаткін пропонує опис поетапного формування творчих здібностей особистості школярів молодшого шкільного віку: I етап – учитель формує творчі завдання й сам вирішує їх, а дітям пропонує роль виконавців своїх вказівок; II етап – учитель ставить завдання, але способи вирішення пропонує знайти учням, підбиває підсумок роботи; III етап – учитель ставить творчі завдання, а учні самостійно проходять усі етапи аж до висновків [25, с. 107].

Творчим школярам молодшого шкільного віку притаманне особливе уміння бачити і чути те, чого не помічають інші, тонше відчувати, яскравіше висловлюватися. Саме тому треба змалку пробуджувати у дітей невід'ємні якості творчої індивіда. Відтак формування у дітей молодшого шкільного віку творчих здібностей особистості повинно охоплювати такі напрями:

- визначення у програмах для кожного класу цілей з формування в учнів молодшого шкільного віку різних елементів творчого розвитку.
- відбір текстів, які дозволяють цілеспрямовано формувати творчі здібності дітей молодшого шкільного віку;
- включення у зміст уроків творчих завдань, які стимулюють розвиток різних елементів літературно-творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку [25].

У закладах для виховання і розвитку обдарованих дітей молодшого шкільного віку необхідно використовувати індивідуальні програми з урахуванням особливостей учнів, їхніх нахилів та інтересів. Ці програми мають відображати міждисциплінарний, розвивальний характер навчання, головні ідеї пізнання, а не сукупність конкретних фактів; сприяти розвитку різних типів мислення, дослідницьких умінь, навичок самоорганізованості; удосконалювати засоби взаємодії з людьми [30; 8а].

Отже, сучасні методики створюють достатні передумови для емоційного і креативного спілкування учнів молодшого шкільного віку з книгою, природою, для аналізу власних вражень, почуттів, уявлень. Функції творчих завдань сприяють оволодінню новими знаннями і способами діяльності; усвідомленню й закріпленню творчого матеріалу; набуттю вмінь творчого розв'язання задач, контролю рівня і якості засвоєних знань, умінь і навичок та їх діагностиці; розвитку якостей творчої особистості. Розвиваючи творчі здібності дітей молодшого шкільного віку, педагогові доцільно формувати такі якості, як інтуїтивність, оригінальність, гнучкість, швидкість і т. д.

2.3. Емпіричне наукового вивчення творчих здібностей молодших школярів

В емпіричному дослідженні брали участь 15 учнів 2 класу і 17 учнів 4 класу ЗОШ I-II ступенів с. Долина Тербовлянського району Тернопільської області. Наукового вивчення проводилося в лютому 2017 року. Збір фактичних даних відбувався у такій послідовності: знайомство, встановлення контакту; співбесіда з дітьми; проведення методики; заповнення протоколів.

В якості психодіагностичного інструментарію використано тест творчого мислення П. Торренса, адаптований для тестування дітей даної вікової категорії. Цей тест запропонований американським психологом П. Торренсом в 1962 р. Тест призначений для діагностики креативності, починаючи з дошкільного віку (5-6 років). Завдання, яке ставив Торренс, – отримати модель творчих процесів, що відображає їх природну складність. В основі методу

лежить здатність до дивергентного мислення (Д.Гілфорд), до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї, розробляти їх.

12 тестів творчої продуктивності згруповані в вербальну, образотворчу і звукову батареї. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга – образне творче мислення, третя – словесно-звукове творче мислення. Проте для дітей молодшого шкільного віку використовується лише субтест «Заверши малюнок». Тест припускає можливість різних варіантів і модифікацій. Останнім часом з'явилися адаптовані модифікації тесту (Т.Баришева, В.Козленко, А.Матюшкін, А.Симановський, Е.Тунік, Е.Шелбанова, Н.Шумакова, Н.Щербо).

Охарактеризуємо етапи тестування дітей молодшого шкільного віку за «класичним варіантом» тесту П. Торренса.

1. Підготовка до тестування. Перед пред'явленням учням початкової школи тесту враховувалися наступні аспекти роботи.

1) Тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідизації тесту. Не слід збільшувати час виконання тесту дітьми молодшого шкільного віку, бо нормативні дані відповідають зазначеному ліміту часу.

2. Під час тестування дітей молодшого шкільного віку необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3. Оптимальний розмір групи – 15-35 досліджуваних дітей молодшого шкільного віку. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10-15 осіб, а для дошкільнят переважно використовувати індивідуальне тестування.

4. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хв. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування дітей молодшого шкільного віку відвести 45 хв.

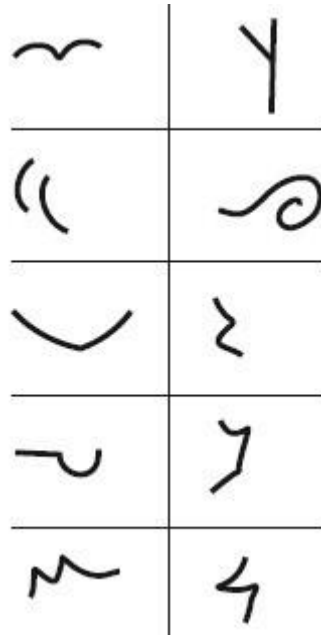
5. Якщо інструкція викличе запитання дітей молодшого шкільного віку, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими

словами. Необхідно уникати прикладів можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і кількості відповідей.

В процесі діагностики дітей молодшого шкільного віку використовувався субтест 2 «Закінчи малюнок», що передбачав побудову образу на основі графічного стимулу. Тестовий матеріал: а) простий олівець; б) тестовий бланк, що складається з десяти квадратів, в яких зображені графічні контури різної форми. Перш ніж роздавати листи із завданнями, ми намагалися пояснити дітям молодшого шкільного віку, що вони будуть робити, викликати у них інтерес до завдань і створити мотивацію до їх виконання. Для цього використовувався текст: «Діти! Ви отримаєте велике задоволення від майбутньої роботи. Ця робота допоможе нам дізнатися, наскільки добре ви вмієте вигадувати нове і вирішувати різні проблеми. Вам буде потрібно вся ваша увага і вміння думати. Я сподіваюся, що ви дасте простір своїй увазі і вам це сподобається ».

Далі учням молодшого шкільного віку пропонувалася інструкція: «На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть її цікавою, додайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для картинки і напишіть її внизу цієї картинки. (Якщо діти засмучені, що не встигають закінчити завдання, слід сказати: «Ви всі працюєте по-різному. Деякі встигають намалювати всі малюнки швидко, а потім повертаються до них і додають деталі. Інші встигають намалювати лише кілька, але з кожного малюнку створюють складні розповіді. Продовжуйте працювати так, як більше подобається, як зручніше».)

Хоча в інструкціях вказано, що завдання включають дві сторінки, деякі діти молодшого шкільного віку не виявляють другу сторінку. Тому ми спеціально нагадували про другу сторінку з завданнями. Після закінчення 10 хв. ми вимкнули секундомір і зупинили роботу. Якщо діти молодшого шкільного віку не змогли написати назви до своїх малюнків, ми з'ясували у них ці назви відразу ж після тестування.

2. Обробка експериментальних даних.

Далі проводилася характеристика показників творчого мислення дітей молодшого шкільного віку:

1. Легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність дітей молодшого шкільного віку до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2. Гнучкість – відображає здатність дітей молодшого шкільного віку висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення. Вимірюється числом категорій:

- світ природи;
- тваринний світ;
- людина;
- механічне;
- символічне;
- декоративні елементи;
- видове (місто, будинок, шосе, двір);
- мистецтво;
- динамічні явища.

3. Оригінальність – характеризує здатність дітей молодшого шкільного віку до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4. Розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність дітей молодшого шкільного віку до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці ідеї.

При обробці експериментальних даних враховувалося, що причини низьких і високих показників дітей молодшого шкільного віку по всіх параметрах креативності можуть бути різними. Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей. Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах. Тому при обробці емпіричних даних істотним був не тільки кількісний результат, а й причини цього результату.

3. Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок».

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоти однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце». Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1,99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів. Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожну значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру,

як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється. Один бал дається за кожну істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- колір, якщо він доповнює основну ідею;
- штрихування (але не за кожну лінію, а за загальну ідею);
- прикраса, якщо вона має сенс;
- кожну варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;
- кожну подробицю у назві понад необхідного.

Якщо лінія розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет (пояс, шарф ...), вона оцінюється одним балом.

Аналізуючи результати тестування учнів 2 і 4 класу за методикою Торренса, ми помітили, що вони розподілилися наступним чином (рис. 2.1, 2.2, додаток Б).

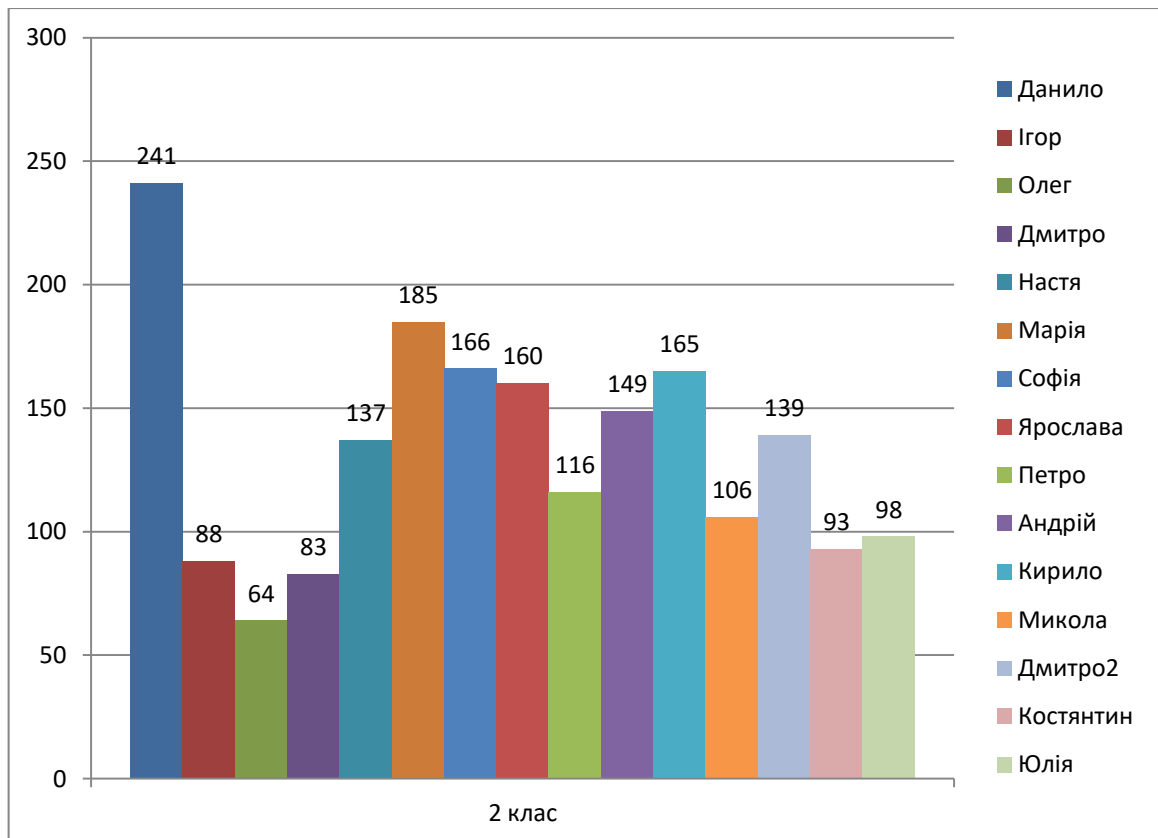

Рис. 2.1. Результати тестування учнів 2 класу за методикою Торренса

В середньому за методикою Торренса учні 2 класу набрали $153,91 \pm 10,98$ балів, що свідчить про середній рівень креативності. Виняток складає Данило, рівень креативності якого вище середнього.

Середній рівень креативності характерний для дітей молодшого шкільного віку, які мають необхідні творчі сили, проте не використовують їх повною мірою. Психологічні бар'єри, комплекси, або ж просто лінощі стоять на заваді самоактуалізації. Вони не прагнуть виділятися серед інших, хоча відчують в собі творчі здібності. Інколи важкі на підйом, але якщо починають щось робити, роблять це творчо, з натхненням, доводячи розпочату справу до кінця. Такі діти молодшого шкільного віку відповідальні, самостійні, можуть взяти на себе організаційну роль, здатні до самоуправління.

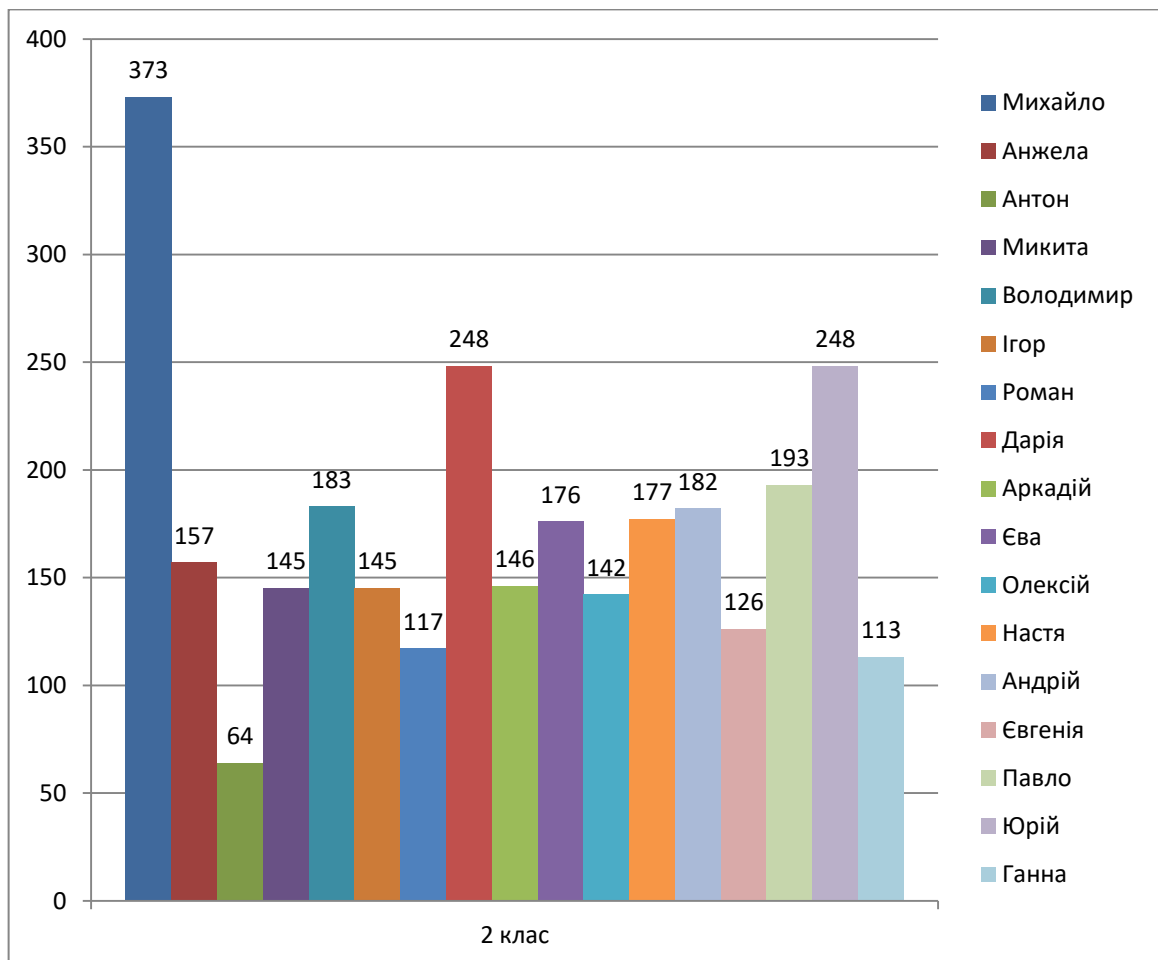

Рис. 2.2. Результати тестування учнів 4 класу за методикою Торренса

Учні 4 класу набрали $158,19 \pm 11,48$ балів, що свідчить про вище середнього рівень креативності.

Вище середнього рівень креативності характерний для дітей молодшого шкільного віку, які швидко включаються в роботу і засвоюють новий матеріал. Вони готові до прийняття нетипових рішень, сповнені рішучості, впевнені, що з будь-якої проблемної ситуації є вихід, а будь-яке завдання чи задача може мати декілька способів розв'язання. Працюючи, пропускають роботу «через себе», використовуючи творчу уяву та подумки прогножуючи результат. Такі діти до всього, в тому числі до навчання, намагаються підходити творчо, отримуючи задоволення від відчуття новизни. Володіючи ознаками сформованого мислення, здатні обрати найлегший і найкращий спосіб розв'язання проблеми. Важливою рисою є конструктивний характер роботи, що не виходить за межі норм. Активна життєва позиція, відданість принципам, допомагають усвідомити проблему як особистісну та досягти максимальної концентрації творчих сил для її розв'язання.

Структура факторів креативності учнів 2 і 4 класів показана на рисунках 2.3, 2.4.

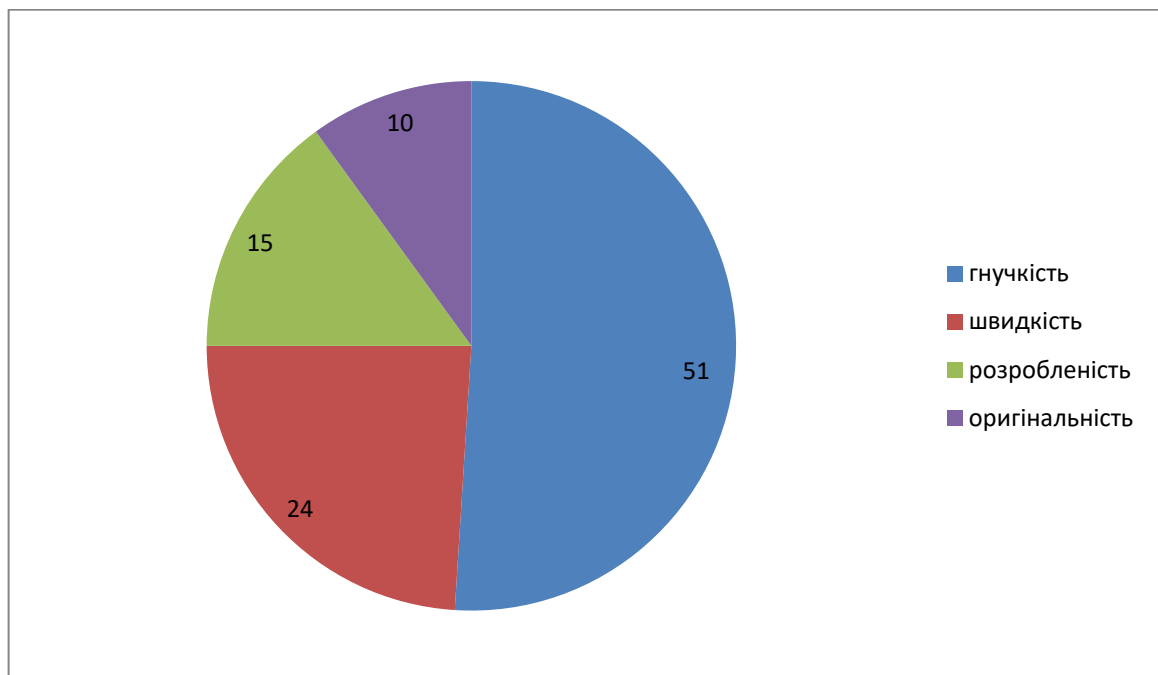

Рис. 2.3. Структура факторів креативності учнів 2 класу за методикою Торренса

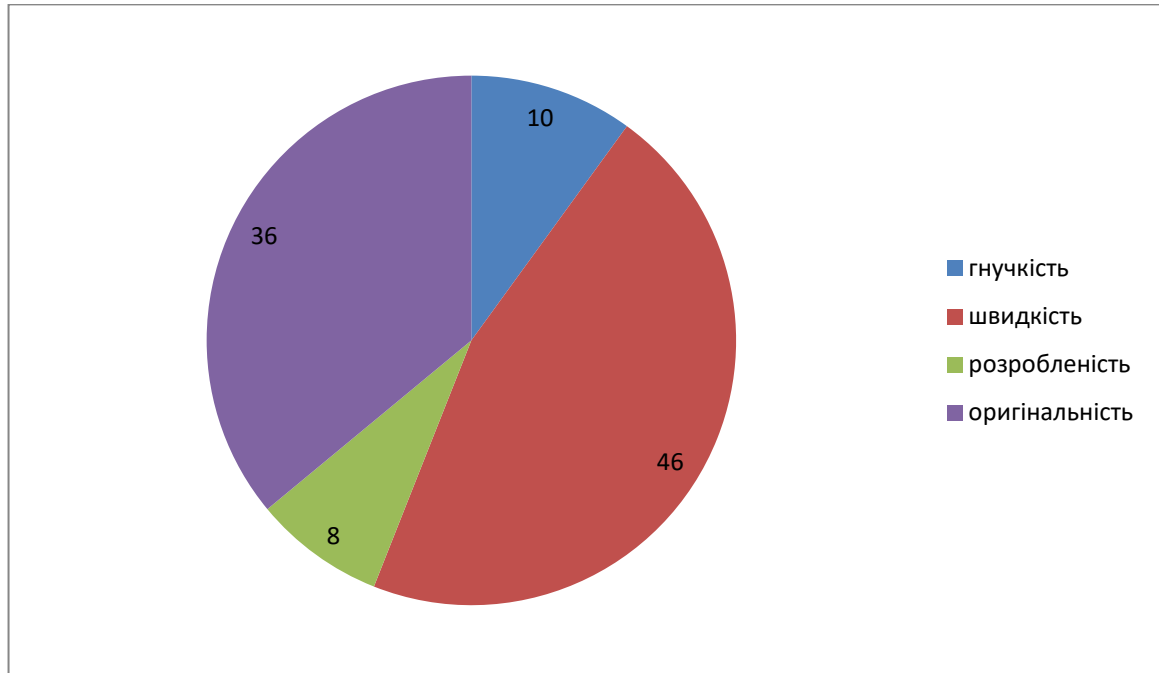

Рис. 2.4. Структура факторів креативності учнів 4 класу за методикою Торренса

Аналізуючи структуру факторів креативності (рис. 2.3, 2.4), можна стверджувати, що в учнів 2 класу переважає фактор гнучкості (51%). На наступному місці – фактор швидкості (24%), розробленості (15%) і оригінальності (10%). В учнів 4 класу переважає фактор швидкості (46%). На наступному місці – фактор оригінальності (36%), гнучкості (10%) і розробленості (8%).

За результатами методики Торренса можна стверджувати, що виявлено відмінності у рівні креативності між учнями 2 і 4 класів. Так, учні 4 класу характеризуються вищим рівнем розвитку творчого мислення. Також у дітей молодшого шкільного віку виявлено відмінності у структурі факторів креативності. Так, учні 2 класу характеризуються такими якостями мислення, як гнучкість, швидкість та розробленість. При цьому в учнів 4 класу переважають такі характеристики творчого мислення, як швидкість, оригінальність та гнучкість.

Висновок до розділу 2

Як стверджують дослідники творчих здібностей, обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Найважливішими проявами творчих здібностей особистості вважають: ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості; швидкість і точність виконання розумових операцій, зумовлені стійкістю уваги та оперативною пам'яттю; сформованість навичок логічного мислення; багатство активного словника; швидкість і оригінальність вербальних асоціацій; виражена установка на творче виконання завдань; розвиток логічного мислення й уяви; володіння основними компонентами вміння вчитися.

Можна визначити такі специфічні особливості творчих здібностей особистості дітей молодшого шкільного віку: висока пізнавальна активність; допитливість, прагнення створити нове; самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень; швидкість засвоєння нової інформації, висока швидкість перебігу розумових процесів; схильність до широкодіапазонного використання своїх знань, швидке опанування вміннями, навичками, прийомами; фантазування, схильність до творчої інтерпретації.

Аналіз накопиченого наукового фонду свідчить, що створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей особистості учнів значною мірою визначається змістом навчального матеріалу, застосуванням у навчально–виховному процесі активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії й уяви.

Щоб розвинути до високого рівня творчі можливості учнів молодшого шкільного віку, доцільно: впроваджувати відкриті методи навчання, що передбачають дискусії, оригінальні експерименти, учнівські проекти, тощо; організувати процес навчання із залученням учнів до наукового пошуку і використання отриманих знань на практиці; створити творчу атмосферу в процесі навчання, яка благотворно впливає на появу нових, оригінальних ідей, що є однією з головних умов розвитку творчих здібностей особистості учнів.

ВИСНОВКИ

Творчі здібності є складним синтетичним поняттям. Рівень їхнього розвитку необхідно визначати загальними критеріями спрямованості на творчість, почуттям новизни, критичності й гнучкості мислення, здатністю перетворювати структуру об'єкта, здатністю фантазувати, генерувати ідеї, аналізувати, порівнювати. Рівень творчої особистості молодшого школяра характеризується: самостійністю, гнучкістю, винахідливістю, глибиною думки, дотепністю, кмітливістю. Головною ознакою творчої особистості вважаються індивідуально–психологічні особливості, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Проблема творчих здібностей розглядається вченими з різних психологічних підходів: діяльнісного, функціонально–генетичного, суб'єктного і когнітивного. Представники діяльнісного підходу розглядають здібності як властивості чи особливості особистості, що зумовлюють успішність виконання діяльності. Представники функціонально–генетичного підходу розглядають здібності з позицій функціональних систем, а генезис здібностей – з позицій спадковості. Особливість суб'єктного підходу полягає в тому, що творчі здібності розглядаються не як ізольована, відносно самостійна якість людини, а як істотно необхідна складова її життєдіяльності. У зарубіжній психології творчі здібності розглядаються переважно як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання.

У психолого–педагогічній літературі виділені наступні компоненти творчих здібностей особистості молодшого школяра: мотиваційно–творча активність і спрямованість; інтелектуально–логічні здібності; інтелектуально–евристичні здібності; моральні якості особистості, що сприяють успішності навчально–творчої діяльності; комунікативно–творчі здібності; естетичні якості, що сприяють успішності навчально–творчої діяльності; індивідуальні особливості особистості. Усі компоненти творчих здібностей тісно пов'язані між собою і в процесі творчої діяльності відіграють певну роль.

Як стверджують дослідники творчих здібностей, обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Найважливішими проявами творчих здібностей вважають: ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості; швидкість і точність виконання розумових операцій, зумовлені стійкістю уваги та оперативною пам'яттю; сформованість навичок логічного мислення; багатство активного словника; швидкість і оригінальність вербальних асоціацій; виражена установка на творче виконання завдань; розвиток логічного мислення й уяви; володіння основними компонентами уміння вчитися.

Можна визначити такі специфічні особливості творчих здібностей молодших школярів: висока пізнавальна активність; допитливість, прагнення створити нове; самостійність в розв'язанні нових завдань, у пошуку оригінальних рішень; швидкість засвоєння нової інформації, висока швидкість перебігу розумових процесів; схильність до широкодіапазонного використання своїх знань, швидке опанування уміннями, навичками, прийомами; фантазування, схильність до творчої інтерпретації.

Аналіз накопиченого наукового фонду свідчить, що створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів значною мірою визначається змістом навчального матеріалу, застосуванням у навчально–виховному процесі активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії й уяви.

Щоб розвинути до високого рівня творчі можливості учнів молодшого шкільного віку, доцільно: впроваджувати відкриті методи навчання, що передбачають дискусії, оригінальні експерименти, учнівські проекти, тощо; організовувати процес навчання із залученням учнів до наукового пошуку і використання отриманих знань на практиці; створити творчу атмосферу в процесі навчання, яка благотворно впливає на появу нових, оригінальних ідей, що є однією з головних умов розвитку творчих здібностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко О. Розвиток творчої особистості дитини / О. Андрієнко // Початкова школа. – 2010. – № 8 – С. 7–12.
2. Баранов А. А. Развитие творческих способностей у младших школьников в изобразительной и игровой деятельности / А.А. Баранов // Развитие творческих способностей школьников : Сб. – Р/на–Дону, 2006. – С.115–123.
3. Барко В. Психолого–педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально–виховному процесі : метод. реком. / Барко В., Панок В. – Тернопіль, 2000. – 85 с.
4. Барко В. Як визначити творчі здібності дитини? / Барко В., Тютюнников А. – К. : Новий світ, 2001. – 126 с.
5. Ветехов А.В. Одаренные дети тоже нуждаются в помощи родителей / А.В. Ветехов // Обдарована дитина. – 2010. – №5 – С. 32–37.
6. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – Р/на–Дону : Феникс, 1998. – 480 с.
7. Воронова Е. Обдарованість : діагностика та система роботи зі здібними дітьми / Е. Воронова // Психолог. – 2006. – №25–28. – С. 5–37.
8. Гальперин П.Я. К психологии творческого мышления / Гальперин П.Я., Котик К.Р. // Вопросы психологии. – 1982. – №5. – С. 80–84.
- 8а. Гірняк А. Інструментальна психодидактика: технологія проектування та експертиза модульно-розвивального підручника / Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2005. – № 2. – С. 145-153.
9. Грдинарова Е.М. Развитие конструктивного творчества как условие успешного обучения / Е.М. Грдинарова // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №1. – С. 13–14.
- 10.Грейс Крайг. Психология развития / Грейс Крайг. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
- 11.Доротюк В.І. Індивідуальна своєрідність творчо обдарованої дитини / В.І. Доротюк // Обдарована дитина. – 2015. – №5 – С. 10–11.

12. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 1999. – 368 с.
13. Зазимко О.В. Основні теоретичні підходи до визначення творчих здібностей / О.В. Зазимко // Обдарована дитина. – 2008. – №8. – С. 5–12.
14. Кабиш Ю.І. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку / Ю.І. Кабиш // Рідна школа. – 2008. – №6. – С. 48–50.
15. Калмыкова З.И. Пути развития продуктивного мышления школьников / З.И. Калмыкова // Вопросы психологии. – 1978. – №3. – С. 143–148.
16. Кульчицкая Е.И. Одаренность как психологическая проблема / Е.И. Кульчицкая // Вопросы психологии. – 2006. – №7. – С. 18–24.
17. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості / О.І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2009. – №1. – С. 3–10.
18. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия / Н.С. Лейтес. – Самара, 1987. – 243 с.
19. Матюшкин А. И. Концепция творческой одаренности / А.И. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С. 29–33.
20. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач / В.А. Моляко. – К. : Рад. школа, 1983. – 224 с.
21. Мясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. / П. А. Мясоїд. – К. : Вища школа, 1996. – 479с.
22. Одаренные дети / под ред. Г.В.Бурменской, В.Н.Слуцкого. – М. : Прогресс, 1991. – 367 с.
23. Пожар В. Сучасні концепції творчості і обдарованості / В. Пожар // Обдарована дитина. – 2008. – №3. – С. 6–12.
24. Психологія / за ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 558 с.
25. Развитие творчества младших школьников / под ред. П.Н.Андрианова, М. А. Галагузовой. – М. : Ваклер, 1999. – 112 с.
26. Рензулли Дж. Модель обогащающего школьного обучения / Рензулли Дж., Рис С. // Основные концепции одаренности и творчества / под ред. Д. Б. Богоявленской. – М. : Логос, 1997. – 125 с.

- 27.Роменець В.А. Психологія творчості / В.А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288с.
- 28.Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : Магістр, 1997. – 256 с.
- 29.Савчин М. Вікова психологія : навч. посіб. / Савчин М., Василенко Д. – Дрогобич : Коло, 2000. – 367 с.
- 30.Степанов В.Г. Психология одаренности детей и подростков / В.Г. Степанов // Вопросы психологии. – 2000. – №3. – С. 130–142.
- 30а. Фурман А.В. Проектування змісту і структури електронного навчально-книжкового комплексу для учнів початкової школи / Анатолій Васильович Фурман, Андрій Несторович Гірняк, Галина Степанівна Гірняк, Тамара Козлова // Вітакультурний млин. – 2014. – Модуль 16. – С. 29-39.
- 31.Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одаренность» / В.Д. Шадриков // Психологический журнал. – 1983. – №5. – С. 3–10.
- 32.Щорс В.В. Як не помилитись у виявленні ранньої обдарованості дитини / В.В. Щорс // Обдарована дитина. – 2012. – №3. – С. 53–55.
- 33.Янковчук М.М. Розвиток обдарованості : практичний досвід / М.М. Янковчук // Обдарована дитина. – 2013. – №9. – С. 48–49.
- 34.Ярмусь О.В. Творчі здібності : поняття, структура, розвиток / О.В. Ярмусь // Обдарована дитина. – 2014. – №6. – С. 14–15.